

A világ meghódításának vágya

Interjú Kulcsár Ferencsel

Az utóbbi időben megjelent verseidet olvasva mintha semmit sem veszített volna érvényéből az az 1993-as köteted kapcsán tett kijelentés, hogy nálad MINDIG ugyanarról van szó – amit különben nem olyan könnyű körülhatárolni: a létezés metafizikai dimenzióinak, egyén, közösség és Isten bonyolult viszonylatainak megfogalmazásáról. S hozzátehetnénk: az újra és újra megfogalmazások szükségességéről. Vagy ahogyan egy korai, híressé vált versedben írod: „s értetlen gesztusokkal védem / őrzöm az Édent / majdnem meztelen majdnem meztelen”. Valóban „ez” a Te „nagy” témád?

Úgy gondolom, az én „nagy” témám ugyanaz, mint minden más költőé, sőt minden emberé: meghatározni magamat mint embert, megfogalmazni viszonyomat a másik emberhez, az élethez, a kultúrához, és hát az „iszonyatos” Igenhez és Nemhez, a horror vacuiként is értelmezhető, ismeretlen, de a kultúrában több ezer éve jelen lévő Istenhez, ahhoz az Abszolútumhoz, amihez, illetve amivel minden más mérhető a teremtésben, az emberi világban. Magánhasználatra ezt úgy fogalmazom meg, hogy ha a kultúrában vagyok, akkor Istenben (is) vagyok, s ha Istenben vagyok, akkor a kultúrában (is) vagyok. S ebben a „belevettségben”, a világ szívében számomra a végső, az egyetlen műnem: létezésem a feladatom, a művem.

Én úgy élem meg, hogy a szívem legmélyén, a „testvéri csendben” öntudatra ébredésem óta a világ egysége munkál: az eredendő, „forró” és „csodálatos” egyszerűség és egyszerűség megteremtésének, a világ feltétlen és végső meghódításának vágya; az, hogy ne a világ engem, hanem én emeljem magamhoz a világot. Azt gondolom, hogy mi, emberek, valamennyien „ihletettek” vagyunk e hódításra, s a létnek nincs szebb metamorfózisa, mint az, hogy eme egyetemes hódításunk által végül meghódítottunk: visszatérünk az Alfába és az Ómegába, Istenhez, aki a lelkünket adta volt. Ki élő ne érezné önmaga legmélyén ezt az egységet? Ha másként nem, legalább azáltal, hogy a bűnben egyek vagyunk. Vagy az esendőségben és elesettségben. S vé-

gül a halálban. Így vagy úgy, valamennyien egy törékeny és hatalmas remekművet, a teremtest, Isten könyvét olvassuk évezredek óta, csodálatos kultúrát teremtve ezáltal. Tulajdonképpen ebben az értelemben Isten könyvéből plagizálunk és kompilálunk, még ha olykor zseniálisan is, olyan zseniálisan, hogy egyedül Isten látja e turpisságunkat, de hát ő ezt el is várja tőlünk. Talán ezért mondja Pilinszky János, hogy a költőnek a dadogás az alfája és az ékesszólás az ómegája, s ez is csupán azért lehetséges, mert Isten az, aki ír, s nekünk nincs egyéb feladatunk, mint boldogságtól tágra nyílt és zokogástól lezárult szemmel szemlélünk és befogadunk az ő porba és vizek hátára írt jó üzeneteit. Vagyis: voltaképpen mindannyiunknak az a feladata, mint Dosztojevszkij Aljosájának, aki bár *megalázott és kifosztott holtakban gyökérzik*, de gyökérzik, ezért lombot hajt: az ő gyásza nem gyász, illetve nem úgy gyász, mint testvéreé, Iváné; nem, Aljosa úgy virraszt, hogy közben vigasztal, méghozzá mindent megtartó önfeledtséggel. Úgy is mondhatnám, hogy ő viszi tovább az életet, mert hisz egy értékben, amit tud és megvalósít, helyesebben rendületlenül megvalósítani igyekszik. Ő az Ember, a *legemberibb ember*, aki vakon ír szókat és gyémántot csiszol a mélyben.

Ilyen értelemben valóban MINDIG erről van szó: az embernek a másik ember vérző otthonában a helye, hogy elfordulva a gyalázat tükrétől, Istennel szembefordulva éljen és vigasztaljon; akár a versei által is. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy csak a metafizikai dimenziókban „lélegző” versek alkalmasak e „vigasztalásra”; isten ments! Hiszen a kultúra, azon belül a költészet is az ezerszínű igazság ezerszínű megnyilvánulásával segítheti a lét telítettségének megélését és az egyetemes jó végtelen gazdagságában való részesedést. Ismétlem, ilyen értelemben MINDIG erről van szó: az ember a költészet, a „képzelet drámája” által (is) a sajátosan emberi küldetést kívánja megvalósítani – a létteljességgel, az oszthatatlan egységgel való azonosulást.

Persze a fent említett „forró” és „csodálatos” egyszerűséghez gyötrelmes út vezet. És kétszeresen gyötrelmes út azok számára, akik a 20. század derekán születtek. Az 1979-es *Krónikatöredék* című verseskötvelem – az árulkodó *töredék* is erre vall – csak hajszálnyit tudott felmutatni a konszolidációs szégyenből, a mindennapi kenyér helyett a mindennapi lelki terrorból, a külső és belső szabadság meggyalázásából, melynek közepette „minden pillanatot fogzománcát vássa, ajkát cserepezi” annak, aki ír, miközben „torka a belső sírástól beszakad”. A *felkiáltójeles ember* című kötetemet hat éven át nem engedte kiadni a „hatalom”, mert utazás volt a történelem mélyére, ahol megtudhatom, miért kell boldogtalan-nak lennem, s mi a terve valójában velem; mert utazás volt a nyelv mélyére, hogy megtudhassam, elpusztítható-e egy nép nyelve; mert utazás volt a vers mélyére, ahol találkozhatom az ezerarcú szabadsággal; mert ami e könyvben leíratott, „benne van a nap felszította könnyekben, rég elporladt szívekben, sárguló levelekben, az emberiség emlékezetében, a Bibliában, a fényben, a szénné vált vesékben, a szembogárban, a mesékben, benne van a mában, az imában, nyílt tereken ragyog, rejtik vasajtók, vasrácsos ablakok”. Ilyen és hasonló külső és belső „hátráltatások” miatt is volt gyötrelmes az út, meg hát úgy általában, a „lét drámája” miatt is. Meg kellett tanulni, hogy a vers mint Isten mosolyának visszfénye olyan könnyűség, amely a legnehezebb; hogy a kolibri tollpíhéje vagy a liliom kelyhének porzója súlyosabb Istennél, mert ha nem így lenne, nem is létezhetnének; hogy minden érzés és gondolat – erőfeszítése végső határán – imádság; hogy, amint Wittgensteintől tanultam, a világ van s valami problematikus benne: a világ értelme; hogy az értelem nem benne rejlik, hanem kívül; hogy az élet a világ; hogy akaratom áthatja a világot; hogy akaratom jó vagy rossz; hogy tehát a jó és a rossz az élet értelmével valahogyan összefügg; hogy az élet értelmét, azaz a világ értelmét Istennek nevezhetjük, s hogy Istennek mint atyának a

hasonlatát ehhez kapcsolhatjuk; hogy verset írni annyi, mint az élet értelmére gondolni, miközben az élet értelme Isten; meg kellett tanulni, hogy ha szóra nyílok, világok nyílnak – világillatban beszélnek. S végül meg kellett tanulni azt is, hogy mezítenül érkezünk a világba és mezítenül távozzunk belőle, s e két mezítelenség között az író drámája az írás, s önön válságainak tolmácsolása közepette ébred rá, hogy az ember legrejtettebb vágya a félelem nélküli lét, vagyis az Édennek, ártatlanságának a visszaszerzése.

Hogy látod, a kritika miként fogadja a Te „szándékos korszerűtlenségedet”, mely attitűd különben nem idegen a magyar irodalmi hagyománytól? Egyáltalán mennyire érdekelnek az aktuális kánonok?

Jó érzékkel tetted idézőjelbe a „szándékos korszerűtlenséget”, hiszen ha „korszerűtlen” vagyok is, az nem szándékos. Az első kérdésre adott válaszból talán kiviláglik, hogyan jutottam el a *Napkitörések* avangárd, „modern” verseitől a *Krónikatöredék*, majd a *Mindig* versein át a *Bálám szamaráig*, mi több, a *Gyöngyök és göröngyök* opusaiig. *Üzenet* című versemben megírtam, hogy „rettegve bár, mégis beismerem, a század, melyben éltem, örök anyajegyem”. Ha tehát a század rásütötte bélyegét a verseimre, akkor ilyen értelemben legalábbis nem korszerűtlenek, hanem „korszerűek”. Különben sem olvastam sehol a kritikákban, hogy korszerűtlenek lennének a verseim; a legrosszindulatúbb és legtöbb, tudatos vagy nem tudatos félreértelmezésekkel teli kritika is csak annyit állapít meg, hogy a „romantikus és tragikus világképű versbeszéd típusai tovább élnek a XX. század végének magyar lírájában”, egyébként „azt sem lehet elvitatni, hogy ennek a tragikus versbeszédnek olyan variációi jönnek létre a Kulcsár-opusokban, amelyek egymásra épülve egyfajta teljességet sugallnak. A tragikum különféle szólamai szinte identikusak a Kulcsár-lírával, s a szerep korlátait a belső végtelenség lehetősége váltja fel”, továbbá a „Kulcsár-szövegeknek értékbiztonsága” van és „lenyűgöző nyelvi erővel jelenítik meg az eszkatológiát” stb. (Itt jegyzem meg, hogy e kritika sajnos tele van tárgyi tévedéssel, melléhallással, hibás értelmezéssel és idézettel, sőt, még néhány verscím is pontatlan.)

Az általam ismert további kritikák sem beszélnek „korszerűtlenségről”; tragikus meg romantikus versbeszédéről még kevésbé. Idézek: Kulcsár esetében „nincs értelme firtatni (...) modern-e ez a költészet (...) a gondolatok fejlődésére érdemes odafigyelni (...) a kételkedés és a kérdés kettősségében rejlik e versek szépsége, e gondolatok értelme. Az érzés bölcsességét fedezhetjük föl ebben a »filozófiában«. (...) A szerző modern-hagyományos, kereső írásmódja azóta is jellemző. Belső keresése, Istenhez, emberhez, önmagához való viszonyának kifejeződése abszolút mentes a közhelyektől, az esztétikumra és etikumra való törekvés párhuzamos és elválaszthatatlan verseiben. Kulcsár megmutatta: a csendesség nem hallgatás, a bölcsesség nem okoskodás, a béke nem unalom s az elégedetlenség nem izgágaság. Kortársai között és szélesebb irodalmi kontextusban is a legjobbak közé tartozik.”

Mielőtt az aktuális kánonokról szólnék, kénytelen vagyok idézni egy újabb „feljegyzésből”, hogy nemcsak a kritikáról, hanem a kritika hiányáról is essen szó: A *Mindig* című kötetéről „Kulcsár szűkebb hazájában alig valami jelent meg (...) Ez a csend azonban szerencsére nem a kötetet és nem is a költőt minősíti, inkább a mai magyar irodalomkritika (...) visszásságaira utal. Ha Kulcsár Ferenc nem Kulcsár Ferenc volna, pontosabban: nem az az alkat, ami: ha szorosabb kapcsolatot tartana valamelyik magyarországi író társasággal, érdekszövetséggel (...) már József Attila-díja is lehetne”. Kulcsárnak „abban is tökéletesen igaza van, amikor azt mondja: neki nincs más dolga, mint írni a verseit, esszéit s minél messzebbre eljutni az önépítkezésben, minél tökéletesebb és megfelelőbb formáját megtalálni annak az akár egyetlen mondatnak is, amellyel leginkább megközelíthető a szavakkal

már kimondhatatlan, amiről csak szótlannul lehet szólni (...) A *Mindig* versei kétségtelenül a Simon Weil-i »teljes és végletes« alázatra utalnak. A hallgató idő világűrbe vetett (...) embere itt már szótlannul szól, a csend egyetemes hangján. S ezzel a csenddel ragyog fel az igazi szépség, a létezés szépsége, s ebben a csendben testesül meg az egyetlen igazság, a létezés igazsága. A létezés pedig maga a szabadság. Oda kellene figyelniünk Kulcsár Ferencre: bizony, jobban, mint eddig. Nem neki – magunknak tartozunk ezzel. Fontos dolgot tud, mint aki meghallott valamit a »kezdet szavából«, megsejtett valamit »a lélekbe írt első tudás / testvéri csöndjéből s melegéből«, s őriz magában valamit a Forrásból, aki által hozzánk »az egész világ beszél / a villám, a fű, a szivárvány s a szél.«.

Nos, a kritika nagyjából ekként fogadta „szándékos korszerűtlenségemet”. Egyébként akár elmarasztal, akár felmagasztal, nem szeretem az irodalomkritikát. Egyrészt, mert nem vagyok elméletpárti, másrészt e „szövegek” nagy részét képtelen vagyok követni – s ezzel nem vagyok egyedül, sőt! Néhány irodalomkritikusunknak a bikkfanyelvét, tüntető, kérkedő, idegen, rossz mondathalmazait érezhetetlennek, riasztónak, sznobnak és nevetségesnek találok. Tömören: halmozottan magyartalannak. Olyanok ők, Kosztolányit parafrázálva, mint akiknek az a tény, hogy anyanyelvük magyar, és magyarul beszélnek, gondolkodnak, éreznek, írnak, nem lenne életük legnagyobb eseménye.

Az elmúlt két évtized alatt új nemzedékek indultak az irodalomban is, köztük – tisztelet a kivételnek – olyan „ügyeletes zsenik”, akik, miután ölükbe hullt a vérverejtéssel talpra állított Európa, új – hogy képzavarral éljek –, mindent túlharsogó „lantjukon”, az interneten pengetik világgá, hogy csak azok zsenik, akik őket is zseniknek ismerik el, Batu kánként elfoglalva a kánont, mint egykor a zsidók Kánaánt. Úgy is mondhatnám, klikkelve alakítanak klikkeket, kizárva azokat a magyar írókat a magyar irodalomból, akik az istentelen, gazdtalan, gátlástalan 20. századot többek között úgy élték meg, mint kommunisták és liberálisok okozta tragédiát, népiást, marhavagyonos kitelepítést, betiltott, disznóólba zárt anyanyelvet, s mindennek fájdalmas és egyben hiteles és érvényes hangot is adtak műveikben, szóval mindezeket igyekeznek kizárni az irodalomból, a költészetből, Petőfit idézve, abból a szentegyházból, mely nyitva áll boldog-boldogtalannak, mindenkinek, aki imádkozni vágyik, s ahova belépni bocskorban, sőt mezítláb is szabad. S ami még rosszabb, ezt a szégyent mintha mindenki zokszó nélkül tudomásul venné. Még szerencse, hogy ebben az „ügyben” nem ők, hanem az idő és azok döntenek, akik cipőt szegelnek, fát ültetnek, verset olvasnak, verset adnak elő, zenésítenek meg, énekelnek – egyszóval azok, akik éltetik a nélkülük halott irodalmat.

Weöres Sándor mondja, hogy az embernek egyetlen esélye van: az, ha emberré válik, mert az ember munkája csak így használható; az ember az legyen, aki, vagyis ne harsogja túl Istenét, de ne is rettegjen hallgatagon előtte, hanem szólítsa őt meg kinyújtózás és zsu-gorodás nélkül. Én ezt igyekszem jól-rosszul tenni! Az „aktuális kánonok” pedig? Erre is Weöres Sándorral felelnék: a nagyság álmából ki kell bújni, hogy valamennyi dicsőség (kánon) fogadja ásitásunkat. De száz év múlva erre még visszatérhetünk...

A 2005-ös *Bálám szamarában* mintha fokozottabb reflektáltság lenne megfigyelhető a korábban „választott” költő-szereppel kapcsolatban. Ez a visszatekintő perspektíva velejárója csupán, ami bizonyos értelemben azt jelenti, hogy az ironia is a „nagy Egész” része? Vagy valamiféle (nyelvi értelemben) radikálisabb szembenézés kezdetéről van szó?

Nem gondolom, hogy a *Bálám szamara* esetében valamiféle radikálisabb szembenézés kezdetéről lenne szó. Tóth László „verses esszéregény”-nek nevezte a *Bálám szamarát*, amely

így, ebben a formában egyfajta szintézis kíván lenni, „mindazoknak a konkrét élet-, valamint nyelvi, gondolati és spirituális-transzcendentális tapasztalatoknak az egybeírása”, melyek eddigi költészetemet jellemezték. Ám legyen. Egy bizonyos: mindig is az az intuitív költő voltam, aki verseiben egyrészt kétéltű szörnyként és nevenincs vadállatként, másrészt mennyből való angyalként és égből való hóként határozta meg magát. Azt akarom ezzel mondani, hogy egyik kötetemet, így a *Bálám szamarát* sem terveztem meg előre, hogy no már most ez egy verses esszéregény lesz, a másik a szellem és a lélek transzcendens birodalmának a meghódítása, a harmadik pedig a megélt valóság szikár és ércbe vésett, verses krónikája – eszembe sem jutottak ilyen meghatározások; azt hiszem, épp az lett volna a vesztem, ha ezt megteszem.

A *Bálám szamara* az én hatvan évem és a kultúra több ezer éve. Egy helyütt azt írtam, úgy hajlik ki belőlem az Írás, mint ezeréves platánfa, szelíden. Nos, önmagam létének természeti-gyönyörűsége és természetfeletti-nyomorúságos tartalya, aki vagyok, ezt az ezer, több ezer évet és a magam hatvan évét egyszerre élem meg, megtetézve azzal, hogy sem a múltamnak, sem a jövőmnek nincs határa. Hanem, miként Bálám szamara, aki ugyancsak én vagyok, s aki úgy él, mintha látná a láthatatlant, s eme istenfélelméért bottal ütlegelik, szóval én, Bálám szamara, végtelen idők óta vándorlok a történelem homokdűnéi közt, hirdetve „az örök Isten örök akarataát”. S ezen a végtelen úton a mítoszok, mesék, prófétálások öröklétében utazom, a kultúrában, amely „beszél”, szemben a civilizáció „dadogásával”; ugyanakkor mindenekelőtt a 20. század – s most már a 21. század is – pecsételi meg sorsomat: a lelki és szellemi küzdelem a szörnyek és szörnyűségek ellen, a tiszta ész gőgje ellen, a láncait csörgető, végtelennek hazudott szabadság ellen – a szolidaritás, a nagylelkűség, az ismerés, a szeretés, a termékeny alázat, valamint az előttem jövőként tornyosuló anyanyelv felmagasztalása jegyében.

Tóth László 60. születésnapján őt, Lacit Odüsszeusznak, magamat pedig Don Quijoté-*nek* neveztem: őt odüsszeuszi *elvágyódásai* miatt, magamat Don Quijote-i *megmaradása-im* miatt, hangsúlyozva, hogy a másság egyazon útját jártuk-járjuk: mindketten menekülőben voltunk-vagyunk – ő a nyugtalanlás nélküli boldogságBÓL menekült, én a nyugtalanlás nélküli boldogságBA. Hogy végül az odüsszeuszi kalandozások és a Don Quijote-i kóborlások után ugyanoda jussunk: ő Ithakába, én La Manchéba; hogy ott, a világ szívében Don Quijoté-vel együtt elmondhassuk: „Isten irgalmából értelmem immár tiszta és világos, s holtomban sem vehet rajtam győzedelmet a halál.” De nem ez a *happy and* a fontos, hanem a közben megtett út: az, hogy élni készültünk szüntelen, kimondani Isten százmilliótriliárd nevét, s mondani valamit magyarul mosolygó álmainkról, az egeken tolláskodó fákról, a földön fészkelő magányról, a terrorista mindenhatóságról, mert szűrta a szívünket a Mount Everest és nyomkodta ágyékunkat a Mont Blanc. Világ akartunk lenni, mely előttünk angyalként térdepel és Istenként fölénk tornyosul. Világ akartunk lenni – tüzes gombostűvel a fejünkben. Világ akartunk lenni, hogy a léten ütött tűhegnyi, izzó lyukon át múltunknak és jövőnknek is meghalljuk pár születő szavát, s lássuk, hogy mindenik véres, mint csecsemő, mint bármi, ami itten kínban fényre jó.

Különben a *Bálám szamarának* a „második kötete” is készülőben van; ugyanaz lesz, mint az első, csak reményeim szerint „sűrűbb”, „koncentráltabb”, „rövidebb”, egyszóval kevésbé fecsegő. Mert annyira nem vagyok sem öntelt, sem hiú, sem elvakult, sem naiv, sem tudatlan, hogy utólag ne lássam és ne valljam meg eddigi versköteteim gyengéit, esetlegességeit; tudom, hogy százszor, ezerszer is jobbak lehetnének, de hát így esett, így sikeredett; vállalnom kell őket, torzóként is, mert én vajúdtam valamennyit Isten szabad ege alá. Csak az vigasztal, hogy holnap jobb verseket fogok írni. A holnaputánról már nem is beszélve.